El Carnaval d'Encamp: el jovent, amo i senyor

Rosa Burgos Mateu, Arxiu d'Etnografia d'Andorra

El significat del Carnaval, pel que fa a la seva situació en el cicle de l'any, és la celebració del final de l'hivern i de l'inici d'una nova etapa reproductora de la natura.

Segons el calendari litúrgic, el cicle pasqual marca els dies en què se celebra el Carnaval i per això les dates són variables. Per entendre-ho, el diumenge de Carnaval és el setè diumenge anterior al dia de Pasqua. Aquest anar i venir de dates tan embolicat l'explica l'antropòleg i historiador, Julio Caro Baroja: [...] és un tret comú a nombroses religions el fet d'establir una mena d'ordre passional al llarg de l'any, amb dies d'alegria i gaubança, amb dies de plaer i dies de tristesa [...]. L'alegria familiar del Nadal és o ha estat suplerta pel desembridament del Carnaval, i aquest, per la tristesa obligada de Setmana Santa, després de la repressió de la Quaresma [...].[1]

Dos dels joves dallaires esbatussant-se. Fons Arxiu d'Etnografia d'Andorra.

Queda clar que el Carnaval és el pas previ i la preparació, segons la tradició cristiana, per l'època de recolliment i d'austeritat de la Quaresma. Per tant, tal com afirma Francesc Perramon, és evident que és un temps d'impàs i de trànsit, un moment en què el desordre i la disbauxa de la comunitat són la norma. Perramon també argumenta que [...] el carnaval és el moment de la disfressa, del canvi de papers, el moment de la llibertat absoluta i que es tradueix en les crítiques als poderosos i en els excessos sexuals, alimentaris, etílics, etc. [...].[2] Els protagonistes d'aquests dies de festa, diu

[1] CARO BAROJA, Julio. El Carnaval. Análisis histórico-cultural. Madrid: Taurus, 1979.
[2] PERRAMON I ZAPATERO, Francesc. El ball de l'Óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans, 1994.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

Perramon, [...] són tots aquells que durant la resta de l'any no són presos en consideració com les dones, els nens, els pobres, els servents i sobretot, els adolescents [...].[3]

Si tenim en compte aquestes paraules i les traslladem al Carnaval d'Encamp, es veu clarament el caràcter excepcional de la festa pel que fa a la important implicació del jovent. Aquesta excepcionalitat i altres valors significatius són els que han servit al Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra per incloure aquest esdeveniment a la llista de l'Inventari general, a la secció quarta, relativa als béns immaterials del Principat d'Andorra, com a festa d'interès cultural.

El jovent d'Encamp és qui ha organitzat sempre el Carnaval, i així ho recorden els més grans de la parròquia. El ball de l'Óssa i la representació teatral dels contrabandistes ja es feia al començament del segle XX, però les necessitats econòmiques dels andorrans donen pas a les migracions cap al sud de França per trobar altres ocupacions laborals, com la mina i la verema. És aleshores, cap a la dècada dels anys vint, quan decauen algunes celebracions tradicionals. Rossend Marsol, anomenat el Sícoris, les modernitza a la dècada dels cinquanta i reinventa així alguns elements festius d'Encamp. El Sícoris va ser una persona preocupada per la promoció de la cultura popular i va aconseguir implicar gairebé tots els joves del país amb la seva feina.

La Comissió de Festes, el poder del jovent

El jovent que s'interessa per la participació ens els actes tradicionals als anys cinquanta s'organitza en colles i, en concret, es crea la Comissió de Festes d'Encamp, poc temps després que el Sícoris renovés amb un text estructurat el ball de l'Óssa i els contrabandistes. Amb el pas del temps la Comissió de Festes es manté viva i continua arrossegant l'interès de la major part dels nois i les noies d'Encamp.

Aquesta Comissió és un òrgan autònom i independent que, a diferència de la resta dels carnavals d'Andorra, no ha estat absorbit pel Comú. El jovent d'Encamp afirma, amb una rialla burlesca d'orella a orella, que el seu Carnaval està fora de tota mena de censura. Ara bé, aquesta darrera precisió es trunca l'any 2007, quan la Comissió s'institucionalitza i crea el Reglament de règim intern de les comissions de festes del Comú d'Encamp. Aquest Reglament diu que és el Departament de Cultura del Comú d'Encamp qui s'encarrega de l'organització dels actes culturals de la parròquia, com és el cas del

[3] PERRAMON I ZAPATERO, Francesc. El ball de l'Óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans, 1994.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

Carnaval, però tot i això obre les portes a la representació del poble. Actualment, la Comissió de Festes està formada per dos representants de la corporació, dos representants de la gent més gran de la parròquia, quatre representants de les entitats comercials, culturals i esportives i sis membres que representen el jovent d'Encamp.

Per tant, el pes del més joves en els actes del carnaval continua sent avui en dia el més important i, tot i els esforços del Comú per organitzar la festa, ens atrevim a dir que la llibertat absoluta es reflecteix en totes les parts que conformen la festa.

El judici dels contrabandistes, l'aplicació de la "no llei"

De totes les celebracions de Carnaval a Andorra, la d'Encamp és la més popular i la que compta amb un pes identitari més fort.

Un dels dies grossos de festa és el diumenge, el dia en què té lloc la persecució i el judici dels contrabandistes, una representació que també s'havia fet a Ordino i a Canillo, però que actualment només es conserva a Encamp.

Els contrabandistes en ple judici i un dels farcells en primer pla. Fons Arxiu d'Etnografia d'Andorra

La trama de l'escenificació és la mateixa ara que cinquanta anys enrere. L'obra comença quan alguns joves disfressats de contrabandistes i carregats amb els farcells corren pels carrers de la parròquia perseguits pels agents de la Guàrdia Civil, als quals abans s'anomenava gordes. Un cop els contrabandistes llancen els paquets, són acorralats i empresonats pels guàrdies, que els duen a la plaça

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

perquè els jutgi un tribunal andorrà. L'objectiu del jovent d'Encamp també es manté, en el sentit de fer riure els espectadors i els participants, però els textos canvien any rere any. Podem dir que el fil conductor de tot espectacle carnavalesc és la burla i la sàtira, i la representació dels contrabandistes n'és un bon exemple.

Si una cosa és representativa del Carnaval d'Encamp és l'oligarquia que els joves, a través de la Comissió de Festes, estableixen durant aquests dies. Ells manen, ells posen les normes, ells tenen el poder i, per tant, estan exempts de qualsevol imposició externa. La representació dels contrabandistes i la sàtira van de la mà, i són habituals les crítiques a l'actualitat social i política del país. Tot allò que pot semblar grotesc per alguns es porta al límit amb clares al·lusions a la llibertat sexual, sobretot en el moment en què es descobreix que els paquetaires duen els farcells plens de sostenidors, calces i tota mena d'objectes pornogràfics. Per tant, la mà dels joves que volen deixar ben clara la seva opinió sobre què passa al país i fer tot allò que durant l'any se'ls prohibeix es veu, sens dubte, en un dels passatges del judici dels contrabandistes. Els actors, tant els guàrdies, els jutges, els advocats com el fiscal del cas, són membres de la Comissió, i en un moment clau, la frase que va escriure el Sícoris als anys cinquanta sempre es repeteix: El fiscal té atribucions de passar-se pels collons totes les lleis del país [...] [4]

El Ball de l'Óssa, la burla dels "joves-dallaires"

Les festes en què el protagonista és un ós o una óssa són habituals als Pirineus. Totes se celebren pels volts de la festa de la Candelera, com per exemple a Prats de Molló, al Vallespir. El ball de l'Óssa d'Encamp, però, apareix transformat com un espectacle carnavalesc a partir de l'adaptació dels anys cinquanta, i des d'aleshores se celebra el dilluns de Carnaval en un lloc cèntric de la parròquia.

La base de la representació és la feina d'un grup de joves dallaires mandrosos i contractats pel senyor propietari del terreny. Enmig de la farsa apareixen dos personatges, el Fregó i la Fregona, dos servents que porten menjar als joves dallaires i que són sorpresos per l'arribada d'una óssa que finalment és morta a trets pels caçadors que la persegueixen. D'aquesta manera és com expliquen el ball de l'Óssa les persones més grans d'Encamp, i també hi afegeixen les llegendes que envolten la tradició i el seu caràcter còmic. La comicitat amb què s'inicia l'espectacle ha augmentat de to amb el pas del temps i s'ha convertit en un burla constant des de l'inici fins al final.

[4] MARSOL, Rossend. Text original de la representació dels contrabandistes d'Encamp, 1950.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

Un cop més, en la preparació i l'execució del ball de l'Óssa hi trobem la Comissió de Festes d'Encamp, és a dir, els mateixos joves que el dia abans han fet de protagonistes al judici dels contrabandistes. Aquests joves són els que any rere altre adapten, a la seva manera, el text escrit i semiversificat pel Sícoris.

L'óssa enmig de l'espectacle. Fons Comú d'Encamp

Durant la primera part de la representació –el moment dels joves dallaires– la crítica directa de l'actualitat política i social és la protagonista. Alguns dels temes més recurrents són la rivalitat entre els diversos colors polítics de les parròquies d'Andorra i, si l'any coincideix amb unes eleccions, la sàtira amb noms i cognoms està assegurada. En el moment en què entra en joc una dona –com és el cas del personatge de la Fregona– les paraules completament estudiades donen lloc a una persecució que recorda les dels pallassos en una pista de circ, si no fos per la clara intenció sexual dels joves dallaires.

L'atenció que genera l'alt contingut de sàtira política del ball de la Óssa fa que cada any assisteixin a Encamp gairebé mig miler de persones. Els textos escrits per la Comissió de Festes de la parròquia, que estan fets seguint la màxima actualitat política i sense pèls a la llengua, es converteixen, fins i tot, en la carn de canó dels mitjans de comunicació. Les frases més punyents i directes són els titulars dels diaris, les ràdios i la televisió, posats en boca del jovent d'Encamp i que ningú pot censurar ni manipular.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

El Carnaval portat al límit

El desig dels joves d'Encamp que la seva norma no deixi mai d'imperar porta a la disbauxa fins al darrer moment. El dimarts, mentre a la resta d'Andorra i a tot arreu es fa l'enterrament de la sardina, a Encamp es decideix intervenir d'urgència el rei de la festa per evitar-ne la mort en el que s'anomena l'operació del Carnestoltes. El fet que l'endemà, el dimecres de Cendra, el Carnestoltes es despengi cremat significa la fi de la festa, l'acabament del desordre a Encamp, la data límit de l'oligarquia dels joves per damunt de tot. Per tant, el dimarts s'improvisa una taula de quiròfan i els de la Comissió de Festes es disfressen de cirurgians i actuen per no resignar-se a deixar enrere el Carnaval. De nou es crea un ambient grotesc que dóna pas a la sàtira. L'operació consisteix a destriar un per un els òrgans del Carnestoltes i llançar-los entre el públic (els òrgans són reals, però de bestiar ja mort) fins que tot està perdut i, finalment, tot i els esforços, s'ha de declarar la mort del rei Carnestoltes.

L'operació en si no és més que l'intent, per part dels joves, de reanimar l'esperit carnavalesc. Tancar el període de l'any en què a Encamp ells són els amos i els senyors de tot el que passa és la fi de la veda en què tot està permès i ningú els pot fer ombra. Tot i això, aquest fet, sumat a la representació dels contrabandistes i el ball de l'Óssa, ens demostra l'interès del jovent d'Encamp pels conflictes polítics i socials del país. D'altra banda, fent reflexió de les paraules de Perramon, es veu clarament la intenció dels més joves que la resta de la població prengui en consideració les seves paraules. Finalment, i no de manera menys important, cal destacar la implicació activa d'aquest col·lectiu en la Festa del Carnaval, que demostra l'interès que tenen per la conservació de la cultura popular de la parròquia.

MEDIATECA
FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA

DOCUMENTACIÓ

CARO BAROJA, Julio. El Carnaval. Análisis histórico-cultural. Madrid: Taurus, 1979.

COMAS, Dolors; PUJADAS, Joan Josep. Andorra, un país de frontera. Barcelona: Alta Fulla, 1997.

FUNDACIÓ SERVEIS DE CULTURA POPULAR. Calendari de festes de Catalunya, Andorra i la Franja. Barcelona: Alta Fulla, 1989.

JULIÁN ADÁN, Eva. Hereus i cabalers. Andorra: Autoedició, 1997.

MARSOL, Rossend. Text original de la representació dels Contrabandistes d'Encamp, 1950.

PERRAMON I ZAPATERO, Francesc. El ball de l'Óssa d'Encamp a Andorra. Anàlisi d'un ritual de pas pirenaic. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans, 1994.

Reglament de règim intern de les Comissions de Festes del Comú d'Encamp, 2007.

Fonts orals de la Comissió de Festes d'Encamp.

MEDIATECA FESTES.ORG
L'ESPAI ON COMENÇA LA FESTA